

YANGI O‘ZBEKISTONNING QADIMGI SIVILIZATSIYALARDAN MUSTAQILLIK DAVRIGACHA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Obilqosimov Maxmatqobil

Jizzax politexnika instituti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

maxmatqobilobilqosimov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonning shakllanish jarayoni qadimgi sivilizatsiyalardan boshlab mustaqillik davrigacha bo‘lgan tarixiy bosqichlar asosida tahlil qilinadi. Unda O‘zbekiston hududida yuzaga kelgan dastlabki davlatlar, Buyuk Ipak yo‘li orqali rivojlangan savdo-iqtisodiy aloqalar, islom sivilizatsiyasi davridagi ilmiy yuksalish, Temuriylar davrining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti hamda xonliklar, mustamlaka va sovet davrlaridagi o‘zgarishlar yoritib berilgan. Shuningdek, mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlar va “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasining mazmun-mohiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston tarixi, qadimgi sivilizatsiyalar, Buyuk Ipak yo‘li, Temuriylar davri, mustamlaka davri, sovet davri, mustaqillik, Yangi O‘zbekiston, iqtisodiy islohotlar, madaniy rivojlanish, tarixiy meros.

KIRISH

O‘zbekiston hududi insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimiy markazlaridan biri bo‘lib, ming yillar davomida yirik tarixiy jarayonlar, davlatlar, madaniyatlar va ilmiy maktablar shakllangan makon hisoblanadi. Bugungi “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi ham ana shu boy tarixiy merosga tayangan holda rivojlanmoqda.

Mamlakat taraqqiyotining tarixiy bosqichlarini o‘rganish zamonaviy islohotlar mazmunini chuqur anglashga va kelajak rivojlanish strategiyalarini to‘g‘ri belgilashga yordam beradi. Shu jihatdan O‘zbekiston tarixini qadimgi davrlardan boshlab mustaqillik va hozirgi islohotlar davrigacha bo‘lgan uzviy jarayon sifatida tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

1. QADIMGI SIVILIZATSIYALAR VA DASTLABKI DAVLATLAR

O‘zbekiston hududi insoniyat tarixining eng qadimiy sivilizatsiya o‘choqlaridan biri hisoblanadi. Miloddan avvalgi ming yilliklarda bu hududda yuksak madaniyatga ega bo‘lgan ilk davlat tuzilmalari shakllangan. Xususan, Xorazm, Baqtriya va So‘g‘diyona kabi tarixiy hududlar Markaziy Osiyoda siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishning muhim markazlari sifatida ajralib turgan.

Mazkur davlatlarda sug‘orma dehqonchilik tizimi rivojlanib, Amudaryo va Sirdaryo havzalarida yirik irrigatsiya inshootlari barpo etilgan. Bu esa qishloq xo‘jaligi mahsuldorligini oshirishga va aholining o‘troq hayot tarziga o‘tishiga zamin yaratgan.

Chorvachilik, ayniqsa ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi aholining asosiy mashg'ulotlaridan biri bo'lib, iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblangan. Shu bilan birga, hunarmandchilik ham yuqori darajada rivojlangan. Kulolchilik, metallga ishlov berish, to'qimachilik va zargarlik kabi sohalar nafaqat ichki ehtiyojlarni qondirgan, balki tashqi savdoda ham muhim o'rin tutgan. Bu esa hududlararo iqtisodiy aloqalarning kengayishiga olib kelgan.

Savdo-sotiq munosabatlarining rivojlanishi natijasida dastlabki shaharlar paydo bo'lib, ular iqtisodiy va ma'muriy markazlarga aylangan. Shaharlarning shakllanishi bilan birga ijtimoiy mehnat taqsimoti chuqurlashgan, boshqaruv tizimlari murakkablashgan va davlat institutlari rivojlangan.

Qadimgi davrda shakllangan ushbu iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy asoslar keyingi tarixiy bosqichlarda yirik davlatlarning paydo bo'lishi va sivilizatsiyalarning rivojlanishi uchun mustahkam poydevor vazifasini bajargan. Aynan shu jarayonlar O'zbekiston hududini qadimdan rivojlangan madaniyat va sivilizatsiya markazlaridan biriga aylantirgan.

2. BUYUK IPAK YO'LI VA XALQARO SAVDO ALOQALARI

O'zbekiston hududi qadimdan Sharq va G'arbni bog'lovchi strategik makon bo'lib kelgan. Ayniqsa, **Buyuk Ipak yo'li** bu hududning iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida beqiyos rol o'ynagan.

Buyuk Ipak yo'li orqali Xitoy, Hindiston, Eron, Arab mamlakatlari va Yevropa o'rtasida keng ko'lamli savdo aloqalari yo'lga qo'yilgan. Ushbu yo'l orqali ipak, ziravorlar, qimmatbaho toshlar, metall buyumlar, hunarmandchilik mahsulotlari kabi turli tovarlar almashinuvi amalga oshirilgan. Bu esa nafaqat iqtisodiy rivojlanishni ta'minlagan, balki hududlar o'rtasida savdo infratuzilmasining shakllanishiga ham turtki bergan.

Ipak yo'lining eng muhim jihatlaridan biri shundaki, u faqat savdo yo'li bo'lib qolmay, balki madaniyatlararo muloqot vositasiga aylangan. Ushbu yo'l orqali ilm-fan yutuqlari, texnologiyalar, diniy qarashlar va madaniy qadriyatlar keng hududlarga tarqalgan. Natijada turli sivilizatsiyalar o'rtasida o'zaro ta'sir va boyish jarayoni yuzaga kelgan.

Bu jarayon ayniqsa Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlarda yaqqol namoyon bo'lgan. Ushbu shaharlar yirik savdo markazlariga aylanish bilan birga ilm-fan, madaniyat va hunarmandchilik rivojlangan maskanlar sifatida ham tanilgan. Bu yerda karvonsaroylar, bozorlar, ustaxona va madrasalar faoliyat yuritib, xalqaro savdo va madaniy almashinuvning rivojlanishiga xizmat qilgan.

Shuningdek, Buyuk Ipak yo‘li transport va logistika tizimlarining rivojlanishiga ham katta ta‘sir ko‘rsatgan. Karvon yo‘llari, yo‘l bo‘yi infratuzilmalari va savdo markazlarining shakllanishi hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirgan.

Umuman olganda, Buyuk Ipak yo‘li O‘zbekiston hududini xalqaro sivilizatsiyalar o‘rtasidagi muhim bog‘lovchi ko‘priikka aylantirib, uning iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida beqiyos ahamiyat kasb etgan. Bu tarixiy jarayon bugungi kunda ham mamlakatning global aloqalarini rivojlantirishda muhim tarixiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

3. ISLOM UYG‘ONISH DAVRI VA ILMIY TARAQQIYOT

VII–VIII asrlardan boshlab Markaziy Osiyo hududida islom dini keng tarqalib, bu jarayon jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotida tub burilish yasadi. Islom sivilizatsiyasining kirib kelishi bilan yangi qadriyatlar, ilmiy an‘analar va boshqaruv tamoyillari shakllandi. Ayniqsa, Buxoro va Samarqand shaharlari islom olamining yirik ilmiy va madaniy markazlariga aylandi.

Mazkur davr tarixda “Sharq Uyg‘onish davri” nomi bilan mashhur bo‘lib, ilm-fan va tafakkur rivojining yuqori bosqichi sifatida e‘tirof etiladi. Bu davrda Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan buyuk allomalar jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shdilar. Jumladan, matematika, astronomiya, tibbiyot, geografiya va falsafa sohalarida muhim ilmiy kashfiyotlar amalga oshirildi.

Xususan, Muhammad al-Xorazmiy matematika va algebra faniga asos solib, hisoblash tizimlarini rivojlantirdi. Shuningdek, Abu Ali ibn Sino tibbiyot sohasida beqiyos ilmiy meros qoldirib, uning asarlari asrlar davomida dunyo tibbiyotida asosiy qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan. Bundan tashqari, Abu Rayhon Beruniy astronomiya, geografiya va fizika fanlari rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Bu davrda ilmiy maktablar, kutubxonalar va madrasalar faoliyati kengayib, ilm olish jarayoni tizimli shaklga keltirildi. Madrasalar nafaqat diniy bilim beruvchi maskan, balki ilmiy tadqiqotlar olib boriladigan markaz sifatida ham faoliyat yuritgan. Bu esa ilm-fanning rivojlanishiga va bilimlarning avloddan-avlodga o‘tishiga xizmat qilgan.

Shuningdek, ushbu davrda tarjima faoliyati ham keng rivojlanib, yunon, hind va boshqa sivilizatsiyalarga oid ilmiy asarlar arab tiliga tarjima qilindi. Bu esa ilmiy bilimlarning boyishiga va yangi ilmiy g‘oyalar shakllanishiga imkon yaratdi.

Umuman olganda, Islom uyg‘onish davri Markaziy Osiyo, xususan O‘zbekiston hududini jahon ilm-fani va madaniyatining muhim markaziga aylantirdi. Bu davrda yaratilgan ilmiy meros keyingi asrlar rivoji uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qildi va bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

4. AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVLATI

O‘zbekiston tarixining eng yuksak va shonli bosqichlaridan biri Temuriylar davri hisoblanadi. Bu davr **Amir Temur** nomi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u tomonidan asos solingan davlat qisqa vaqt ichida ulkan hududlarni qamrab olgan qudratli imperiyaga aylangan.

Amir Temur markazlashgan kuchli davlat barpo etish orqali siyosiy barqarorlikni ta’minladi. U o‘z davrida samarali boshqaruv tizimini joriy etib, harbiy, ma’muriy va iqtisodiy sohalarda muhim islohotlarni amalga oshirdi. Natijada davlat ichki va tashqi siyosatda mustahkam o‘rin egalladi.

Temuriylar davrida iqtisodiyot sezilarli darajada rivojlandi. Savdo yo‘llari tiklanib, xalqaro savdo aloqalari kengaydi. Diplomatiya sohasida ham yutuqlarga erishilib, turli davlatlar bilan siyosiy va iqtisodiy aloqalar o‘rnatildi. Bu esa mamlakatning global miqyosdagi nufuzini oshirdi.

Samarqand shahri imperiyaning poytaxti sifatida nafaqat siyosiy markaz, balki ilm-fan va madaniyat o‘chog‘iga aylandi. Bu yerda ko‘plab olimlar, me’morlar va san’atkorlar jamlanib, ijodiy faoliyat olib bordilar.

Temuriylar davrining eng muhim jihatlaridan biri – me’morchilik san’atining yuksak darajada rivojlanishidir. Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarda bunyod etilgan masjidlar, madrasalar va maqbaralar o‘zining betakror me’moriy uslubi bilan ajralib turadi. Ushbu inshootlar bugungi kunda ham jahon madaniy merosining muhim qismi sifatida e’tirof etiladi.

Shuningdek, bu davrda ilm-fan ham yuksak darajada rivojlandi. Ayniqsa, Mirzo Ulug‘bek tomonidan barpo etilgan rasadxona astronomiya fanining rivojlanishida muhim rol o‘ynadi. Ulug‘bekning ilmiy ishlari va yulduzlar jadvali jahon ilm-fanida katta ahamiyat kasb etgan.

Umuman olganda, Temuriylar davri O‘zbekiston tarixida siyosiy barqarorlik, iqtisodiy taraqqiyot, ilm-fan va madaniyatning yuksalishi bilan ajralib turadi. Bu davrda yaratilgan boy tarixiy va madaniy meros bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan.

5. XONLIKLAR DAVRI VA SIYOSIY PARCHALANISH

Temuriylar davlatining zaiflashuvi va parchalanishi natijasida Markaziy Osiyo hududida bir necha mustaqil siyosiy tuzilmalar – Buxoro, Xiva va Qo‘qon xonliklari shakllandi. Ushbu davr O‘zbekiston tarixida siyosiy markazlashuvning susayishi va hududiy boshqaruvning bo‘linib ketishi bilan tavsiflanadi.

Har bir xonlik o‘ziga xos boshqaruv tizimi, iqtisodiy siyosati va tashqi aloqalariga ega bo‘lgan. Xonliklar o‘rtasida ba’zan savdo-iqtisodiy aloqalar rivojlangan bo‘lsa-da,

ko'pincha hududiy nizolar va harbiy to'qnashuvlar yuzaga kelib turgan. Bu esa umumiy siyosiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur davrda iqtisodiyot asosan qishloq xo'jaligi va hunarmandchilikka tayanib rivojlangan. Sug'orma dehqonchilik an'analari davom ettirilib, paxtachilik, bog'dorchilik va chorvachilik asosiy xo'jalik tarmoqlari sifatida saqlanib qolgan. Hunarmandchilik, xususan kulolchilik, zargarlik, to'qimachilik va yog'och o'ymakorligi yuqori darajada rivojlangan bo'lib, ichki bozor ehtiyojlarini qondirish bilan birga tashqi savdoda ham muhim o'rin tutgan.

Savdo aloqalari to'liq uzilib qolmagan. Karvon yo'llari orqali qo'shni hududlar bilan iqtisodiy munosabatlar davom ettirilgan. Bozorlar, karvonsaroylar va savdo markazlari iqtisodiy hayotning muhim tarkibiy qismi bo'lib qolgan.

Biroq ichki siyosiy nizolar, markazlashgan boshqaruvning yo'qligi va tashqi xavf-xatarlar iqtisodiy rivojlanishni sekinlashtirgan. Bu holat xonliklarning harbiy va iqtisodiy jihatdan zaiflashishiga olib kelgan.

Shunga qaramay, mazkur davrda milliy an'analar, urf-odatlar va madaniy meros saqlanib qolgan. Adabiyot, xalq og'zaki ijodi, me'morchilik va hunarmandchilik rivoji davom etib, xalqning madaniy o'ziga xosligi asrab qolingan.

Umuman olganda, xonliklar davri siyosiy parchalanganlik bilan xarakterlansa-da, iqtisodiy va madaniy hayotning uzluksiz davom etgani bilan ham ahamiyatlidir. Bu davr keyingi tarixiy jarayonlar, jumladan mustamlaka davriga o'tish uchun muayyan sharoitlarni shakllantirib berdi.

6. MUSTAMLAKA DAVRI VA IJTIMOY-IQTISODIY O'ZGARISHLAR

XIX asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo, jumladan hozirgi O'zbekiston hududi Rossiya imperiyasining Turkistonni bosib olishi natijasida Rossiya imperiyasi tarkibiga kiritildi. Bu jarayon mintaqaning siyosiy tuzilmasi, iqtisodiy tizimi va ijtimoiy hayotida tub o'zgarishlarga olib keldi.

Mustamlaka davrida hududda yangi boshqaruv tizimi joriy etilib, mahalliy hokimiyat tuzilmalari imperiya manfaatlariga moslashtirildi. Siyosiy qarorlar markaz tomonidan qabul qilinib, hududning iqtisodiy resurslari asosan imperiya ehtiyojlariga yo'naltirildi. Iqtisodiy sohada muhim o'zgarishlar yuz berdi. Temir yo'llarning qurilishi, xususan, Transkaspiy va boshqa yo'nalishlarning ishga tushirilishi hududni tashqi bozorlar bilan bog'lashga xizmat qildi. Bu esa savdo hajmining oshishiga va yangi iqtisodiy aloqalarning shakllanishiga olib keldi. Shu bilan birga, sanoatning dastlabki shakllari paydo bo'lib, paxta tozalash zavodlari, kichik ishlab chiqarish korxonalari tashkil etildi.

Biroq iqtisodiyotning rivojlanishi asosan xomashyo yetishtirishga yo'naltirilgan edi. Paxtachilikning keskin kengaytirilishi natijasida qishloq xo'jaligida bir yoqlama

ixtisoslashuv yuzaga keldi. Bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi va iqtisodiy muvozanatni buzdi.

Ijtimoiy hayotda ham sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. Aholi turmush tarzida yangilanishlar yuzaga kelgan bo'lsa-da, mustamlaka siyosati mahalliy aholining huquq va manfaatlarini cheklab qo'ydi. Ijtimoiy tengsizlik kuchayib, boy va kambag'al qatlamlar o'rtasidagi tafovut ortdi.

Shu bilan birga, bu davrda ma'lum darajada ta'lim tizimi va madaniy hayotda ham o'zgarishlar kuzatildi. Yangi usul maktablari paydo bo'lib, jadidchilik harakati shakllandi. Bu harakat ma'rifatparvarlik, ilm-fan va milliy ongni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, keyingi mustaqillik g'oyalarining shakllanishiga zamin yaratdi.

Umuman olganda, mustamlaka davri O'zbekiston tarixida qarama-qarshi jarayonlar bilan tavsiflanadi: bir tomondan infratuzilma va iqtisodiy aloqalar rivojlangan bo'lsa, ikkinchi tomondan mahalliy iqtisodiyotning mustaqilligi cheklanib, ijtimoiy muammolar kuchaygan. Bu davr keyingi tarixiy bosqich – sovet davri va mustaqillik harakatlari uchun muhim tarixiy sharoitni shakllantirib berdi.

7. SOVET DAVRI VA INDUSTRIAL TARAQQIYOT

XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda yuz bergan siyosiy o'zgarishlar natijasida O'zbekiston hududi Sovet Ittifoqining tashkil topishi tarkibiga kiritildi. Bu davr mamlakat tarixida markazlashgan boshqaruv tizimi, rejalashtirilgan iqtisodiyot va keng ko'lamlı ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi.

Sovet davrida sanoatlashtirish siyosati ustuvor yo'nalishga aylandi. Yirik zavod va fabrikalar, sanoat korxonolari barpo etilib, og'ir va yengil sanoat tarmoqlari rivojlantirildi. Ayniqsa, mashinasozlik, kimyo sanoati va energetika sohalari sezilarli darajada kengaydi. Bu jarayon mamlakatda urbanizatsiya darajasining oshishiga, yangi shahar va sanoat markazlarining vujudga kelishiga olib keldi.

Qishloq xo'jaligida kollektivlashtirish siyosati amalga oshirilib, yirik kolxoz va sovxozlar tashkil etildi. Paxta yetishtirish asosiy tarmoq sifatida rivojlantirilib, O'zbekiston sobiq ittifoqning muhim xomashyo bazasiga aylantirildi. Biroq bu bir yoqlama ixtisoslashuv ekologik muammolar, jumladan yer va suv resurslarining noto'g'ri foydalanilishiga olib keldi.

Ijtimoiy sohada sezilarli yutuqlarga erishildi. Ta'lim tizimi kengaytirilib, umumiy savodxonlik darajasi keskin oshdi. Oliy o'quv yurtlari, ilmiy tadqiqot institutlari tashkil etilib, ilm-fan rivojiga e'tibor qaratildi. Sog'liqni saqlash tizimi ham rivojlanib, aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish imkoniyatlari kengaydi.

Shu bilan birga, sovet davri siyosiy jihatdan cheklovlar bilan ham xarakterlanadi. Markazlashgan boshqaruv tizimi mahalliy tashabbuslarni cheklab qo'ydi, milliy

qadriyatlar va an'analar ayrim davrlarda bosim ostida qoldi. Iqtisodiy siyosat esa asosan markaz manfaatlariga xizmat qilgan.

Umuman olganda, sovet davri O'zbekiston tarixida sanoat va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishi bilan birga, iqtisodiy mustaqillikning cheklanishi va ekologik muammolarning yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Bu davr keyingi bosqich – mustaqillik davri uchun muhim tajriba va saboq bo'lib xizmat qildi.

8. MUSTAQILLIK VA “YANGI O‘ZBEKISTON” BOSQICHI

1991-yilda O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilinishi bilan mamlakat tarixida tub burilish yuz berdi va yangi taraqqiyot bosqichi boshlandi. Mustaqillik O'zbekistonga o'zining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish yo'lini mustaqil belgilash imkonini berdi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida iqtisodiyotni bozor munosabatlariga o'tkazish, davlat boshqaruv tizimini isloh qilish va milliy davlatchilik asoslarini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratildi. Xususiylashtirish jarayonlari amalga oshirilib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlantirildi. Bu esa iqtisodiyotda raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qildi.

Ijtimoiy sohada ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Ta'lim tizimi modernizatsiya qilinib, yangi o'quv dasturlari va xalqaro standartlar joriy etildi. Sog'liqni saqlash tizimi takomillashtirilib, aholiga sifatli tibbiy xizmat ko'rsatish darajasi oshirildi. Ijtimoiy himoya tizimi kuchaytirilib, aholining turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan dasturlar amalga oshirildi.

So'nggi yillarda mamlakat taraqqiyotida yangi bosqich – “Yangi O'zbekiston” konsepsiyasi shakllandi. Ushbu yondashuv davlat boshqaruvini yanada ochiq va samarali qilish, qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda inson manfaatlarini ustuvor qo'yishga qaratilgan.

Iqtisodiy sohada diversifikatsiya siyosati amalga oshirilib, sanoat, xizmatlar sohasi va raqamli iqtisodiyot jadal rivojlantirilmoqda. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ustuvor yo'nalishlarga aylandi.

Raqamli transformatsiya jarayoni ham jadallashib, davlat xizmatlari elektron shaklga o'tkazilmoqda, biznes yuritish uchun qulay muhit yaratilmoqda. Bu esa mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, O'zbekistonning tashqi siyosatida ochiqlik va o'zaro manfaatli hamkorlik tamoyillari ustuvor bo'lib, mintaqaviy va xalqaro aloqalar sezilarli darajada kengaymoqda.

Umuman olganda, mustaqillik va “Yangi O'zbekiston” bosqichi mamlakat tarixida yangi sifat darajasini boshlab berdi. Bu davrda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli

islohotlar O‘zbekistonni barqaror, raqobatbardosh va zamonaviy davlat sifatida rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari va nutqlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
3. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – T.: Ma’naviyat, 2008.
4. Azamat Ziyov. *O‘zbekiston tarixi*. – T.: Sharq, 2019.
5. Ahmedov B. *O‘zbekiston xalqlari tarixi*. – T.: Fan, 2017.
6. G‘afurov B.G. *Tojiklar (tarixiy tadqiqot)*. – Dushanbe, 1998.
7. Bartold V.V. *Turkiston tarixi*. – T.: Sharq, 1993.